

36. Крижанівська О.О. Історія масонства в дисертаційних працях слухачів Київської духовної академії // Український історичний журнал. – 1997. – № 1. – С. 87-93.

37. История православной церкви в XIX веке. Том второй: История славянских церквей в XIX веке. / Издание А.П. Лопухина. – Москва, 1998. – 698 с.

38. Заремба С. Церковно-історичне та археологічне товариство в Києві // Київська старовина. – 1995. – № 1. – С. 82-89.

39. Шаріпова Л.В. З історії рукописного зібрання Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії // Рукописна та книжкова спадщина України. Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів. Вип. 1.: Інститут української археографії, АН України. – Київ, 1993. – С. 123-133.

40. Шопулко В. Розвиток богословської науки у Київській Духовній Академії в найбільш яскравих її представниках // Православний вісник (УПЦ КП). – 1999. – № 7-8. – С. 29-33; Кульчинський Ф., прот. Київська Духовна Академія в 1911-15 рр. // Православний вісник (УПЦ КП). – 2000. – № 5-6. – С. 74-78.

41. Епифанович С.Л. Личность Максима Исповедника, его жизненный и литературный стиль // Синопис. Богослів'я, філософія, культурологія. Квартальник. – Київ, 2001. Число 4-5. – С. 33-51.

*Чернега П.М.
Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова*

РОЛЬ ПРОФСПІЛОК УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОХОРОНИ ПРАЦІ І ТЕХНІКИ БЕЗПЕКИ НА ВИРОБНИЦТВІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

В період становлення сталінського режиму, командно-адміністративної системи управління народним господарством наростали темпи одержавлення профспілок. В червні 1933 р ліквідували Наркомат праці СРСР, а його функції передали ВЦРПС. Профспілки наділили правом державного контролю за виконанням радянського трудового законодавства.

В центральних, республіканських спілках і їх місцевих органах були створені інспекції праці, які здійснювали контроль за дотриманням господарськими органами трудового законодавства, а у випадках його невиконання накладали на них штрафи. Центральні комітети профспілок отримали, спільно з відповідними органами право встановлювати і розробляти правила, норми і інструкції техніки безпеки.

За рішенням VI пленуму ВЦРПС (квітень 1937 р.) у фабрично-заводських місцевих і цехових комітетах профспілок підприємств були створені комісії охорони праці [1].

Галузевим профспілкам також передали науково-дослідні інститути, лабораторії та інші установи, кадри органів охорони праці і соціального страхування Народного комісаріату праці. Сталінський режим примусив профспілки дублювати господарські органи, виконувати не властиві їм функції і завдання державних структур, що призвело до остаточного відриву керівних профспілкових органів від трудящих, яких вони покликані були захищати.

Напередодні війни контроль за дотриманням трудового законодавства і правил техніки безпеки здійснювали штатні правові, санітарні і технічні інспекції праці, а також громадські комісії охорони праці фабрично-заводських, місцевих і цехових комітетів профспілок.

У підпорядковані ВЦРПС і центральних комітетів знаходилися 9 спеціалізованих науково-дослідних інститутів охорони праці, три з яких працювали в Дніпропетровську, Макіївці і Харкові, а також 23 науково-практичні лабораторії, діяльність яких була пов'язана з підприємствами різних галузей народного господарства. Колектив Харківського інституту розробляв організаційно-технічні і санітарно-гігієнічні заходи спрямовані на забезпечення сприятливих і безпечних умов праці на підприємствах, що випускали трактори, танки, паровози, вагони, Дніпропетровського – чорної металургії, коксохімії і вогнетривкої, Миколаївський – кам'яновугільної і гірничорудної промисловості.

Інспекції і комісії з охорони праці профспілкових органів формувалися з інженерно-технічних працівників, службовців і кваліфікованих робітників. Підготовку правових, санітарних і технічних інспекторів здійснювали центральні комітети на спеціальних курсах і семінарах. Напередодні війни профспілки провели атестацію і перепідготовку понад 5 тис інспекторів з охорони праці [2].

Основні зусилля профспілок були спрямовані на профілактику порушень трудового законодавства. Інспектори і комісії охорони праці вимагали від адміністрації підприємств дотримання правил та норм охорони праці і техніки безпеки, забезпечення робітників спеціальним одягом, його прання і ремонту, слідкували за правильним використанням робочого часу, боролися з тими керівниками, які зловживали понаднормованими роботами без дозволу інспекції. Протягом 1939-1940рр ЦК профспілки металургів південних районів домігся перегляду старих норм забезпечення робітників спеціальним одягом відповідно до нових технологій і умов праці на металургійному виробництві. Інспектори і комісії охорони праці ЦК профспілки робітників машинотракторних станцій південних районів вимагали від керівництва

ефективно використовувати робочий час, організувати роботу відповідно до трудового законодавства [3].

Відповідно до Кодексу законів про працю Української РСР, профспілки розробляли колективні угоди з керівництвом підприємств в яких особливого значення надавали чіткому визнанню положень, умов, заходів з охорони праці і техніки безпеки на виробництві, здійснення нагляду і контролю за їх виконанням. ЦК профспілки робітників тракторної промисловості в 1940р на спільному засіданні президії і завкому Харківського тракторного заводу висловив незадоволення станом охорони праці і техніки безпеки на підприємстві, пасивною бездіяльністю профспілкової організації, яка не контролювала і не вимагала від адміністрації виконання положень колективної угоди [4].

Напруженою була ситуація з охороною праці на шахтах Донбасу. Вугілля видобували на великій глибині у прямовисних пластах, з понаднормовою наявністю газів у повітрі. В 1939р на шахті “Кочегарка” тресту “Сніжне антрацит” з прямовисними пластами і високою золистістю вугілля систематично порушували технічні норми кріплення лави. Протягом року профспілковий комітет наклав штрафи на адміністрацію за порушення техніки безпеки на суму 1300 крб. Наполеглива робота профспілкової організації сприяла забезпеченні охорони праці і зростанню її продуктивності. У 1941р колектив шахти був нагороджений орденом Леніна [5].

Переведення трудящих на восьмигодинний робочий день і семиденний робочий тиждень, а також запровадження інших екстенсивних методів розвитку виробництва, значно ускладнили забезпечення профспілками охорони праці і техніки безпеки на підприємствах. За умов адміністративного тиску профспілкові організації не могли здійснювати належний контроль за виконанням колективного договору в частині охорони праці, використання виділених коштів на забезпечення техніки безпеки тощо. Адміністрація підприємств Донбасу витратила в 1940 р. на охорону праці лише 20% виділених коштів [6]. Не кращою була ситуація в інших регіонах України.

Діяльність профспілок в напрямку забезпечення охорони праці і техніки безпеки на виробництві протягом 1939-1941 рр. ускладнювалася різким зростанням чисельності робітників. У 1940 р. в промисловому виробництві налічувалося 2213 тис робітників і службовців. А всього в народному господарстві Української РСР було зайнято 6202 тис. трудящих, на відміну від 4891 тис. на початку 1937 р. [7]. Крім того впровадження нової техніки і технологій, зростання продуктивності праці вимагали від профспілок і господарських органів перегляду виробничих норм, правил техніки безпеки, удосконалення в цілому системи охорони праці і трудового законодавства, підвищення загальноосвітнього і виробничо-технічного рівня знань трудящих. За

поданням ЦК профспілок працівників комунального і житлового господарства і робітників скляної промисловості РНК СРСР 12 червня 1941 р. прийняла постанову про надання додаткової відпустки окремим робітникам і службовцям терміном від 6 до 12 робочих днів [8].

Прискорення темпів зростання промислового виробництва за всяку ціну, які і ствердження політичних основ сталінського режиму призвели до масових порушень законності, репресій, свавілля, що перетворювало адміністративно-командне управління народним господарством в адміністративно-каральне. Намагання керівників наркоматів і підприємств достроково і за будь-якої ситуації виконати виробничий план, формальне ставлення профспілок до контролю за виконанням трудового законодавства призводили до масових порушень техніки безпеки і охорони праці, а в результаті до зростання аварій і чисельності робітників, які отримали травми на виробництві, щорічної втрати мільйонів робочих днів [9].

Напад Німеччини на Радянський Союз вніс значні зміни в роботу профспілок з організації охорони праці на виробництві. Згідно указу Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1941р. “Про режим робочого часу робітників і службовців у воєнний час”, на підприємствах і установах було запроваджено обов’язкову наднормову працю, скасовано чергові і додаткові відпустки, розширено використання праці жінок і підлітків.

Для забезпечення охорони праці і техніки безпеки фабрично-заводські і місцеві комітети залучали профспілковий актив, в тому числі громадських інспекторів. Наприкінці 1941р. їх було на підприємствах понад 560 тис, а кількість штатних технічних інспекторів зменшилася з 2,5 тис. до 565 [10]. У наркоматах важливих оборонно-промислових галузей були створені спеціальні технічні інспекції і відділи охорони праці і техніки безпеки.

21 січня 1944 р. Президія ВЦРПС схвалила “Положення про громадського інспектора з охорони праці і технічного інспектора центрального комітету профспілок”. Громадський інспектор наділявся правами контролю за дотриманням законів про працю, інструкцій і правил з техніки безпеки, промислової санітарії, проведенням заходів щодо попередження нещасних випадків і зменшення захворювань на підприємстві.

Технічний інспектор здійснював нагляд за безпекою праці на підприємствах і в установах галузевої спілки. Він мав право залучати до перевірки стану техніки безпеки на виробництві фабрично-заводські і місцеві комітети, їх комісії і громадських інспекторів охорони праці, проводити розслідування випадків аварій і травмування трудящих, притягати винуватих до адміністративної, матеріальної (накладання штрафу на суму до 100 крб.) і судової відповідальності [11].

В жовтні 1944 р. за поданням ВЦРПС РНК СРСР схвалила штат технічних інспекторів центральних комітетів профспілок чисельністю 212 чоловік [12].

У зв'язку з появою в роки війни нових видів виробництва, обладнання, механізмів і технологічних процесів профспілки домагалися щоб відповідно були розроблені нові інструкції і правила техніки безпеки, які б забезпечували безпечні умови для високопродуктивної праці. Постановою Секретаріату ВЦРПС від 23 жовтня 1944 р. у центральних комітетах профспілок була введена посада головного технічного інспектора, який наділявся такими ж правами як технічний інспектор, але мав ширші повноваження щодо покарань порушників правил та інструкцій техніки безпеки. Він міг накладати на господарських керівників, які порушували трудове законодавство, штрафи на суму до 500 крб. [13].

Суперечливий характер і наслідки мала постанова XII пленуму ВЦРПС (березень 1944 р.) про обов'язкове врахування роботи господарських органів і профспілкових організацій з охорони праці і техніки безпеки при підведенні підсумків соціалістичного змагання. За рішенням керівних органів КПРС профспілки очолювали змагання і спільно з адміністрацією, з однієї сторони, відповідали за виконання соціалістичних зобов'язань і виробничих планів, з іншої – мали здійснювати контроль і створювати на підприємстві безпечні умови праці. Відповідно і покарання за невиконання умов змагання в частині охорони праці були незначними. За порушення трудового законодавства і техніки безпеки з травня 1944 р. до червня 1945 р. лише 139 керівних адміністративних працівників не отримали премій, а 190 були попереджені за підсумками соціалістичного змагання [14].

Профспілкам було надзвичайно важко виконувати свої захисні функції на створених і реконструйованих підприємствах тилових районів СРСР. Непристосованість приміщень, старе обладнання і механізми, погана технологічна забезпеченість і все зростаючі виробничі норми і завдання, низький рівень кваліфікації робітничих кадрів і відсутність коштів на охорону праці і техніку безпеки були значною перешкодою на шляху ефективної праці трудящих. Перевірка Свердловським інститутом охорони праці ВЦРПС стану техніки безпеки на металургійних заводах Уралу і Західного Сибіру протягом липня 1941 – вересня 1942 рр. виявила наявність застарілого обладнання, незадовільний стан повітря у вогнетривких цехах, відсутність спеціальних вентиляційних і аспіраційних механізмів відсмоктування пилу із забруднених виробничих приміщень. У липні 1942р. завком Верх-Ісетського металургійного заводу, аналізуючи стан техніки безпеки на підприємстві зазначив, що адміністрація не забезпечила робітників, в повному обсязі, спеціальним одягом і захисними пристроями, не встановила вентиляційне обладнання і не збудувала приміщення

для сушіння одягу в термічному цеху, територія і залізничні колії завалені мотлохом.

Незадовільні умови праці спричинили значне зростання травматизму на підприємствах галузі. На Алапаєвському металургійному заводі він зріс на 48%, Північному – 45%, Златоустовському – 34%, Нижнє-Тагілівському – 19% та на інших також. Понад 2 тис робітників не працювали протягом місяця із-за травм. Пересічно колектив одного металургійного заводу не працював протягом місяця в результаті непрацездатності його членів. Виплати робітникам із-за втрати днів по тимчасовій непрацездатності становили 2381 тис крб., що на 30-35% перевищували ліміт [15].

Президія ВЦРПС в травні 1943 р. піддала різкій критиці роботу профспілкових організацій з охорони праці на металургійних заводах і вжила ряд конкретних заходів для її поліпшення. Протягом першого року після визволення України ЦК профспілки металургів південних районів залучив до комісій охорони праці понад 2,7 тис. профспілкових активістів, які організували огляд охорони праці і техніки безпеки на заводах, що поставали з руїн. Вони виявили байдуже ставлення адміністрації до вирішення проблем охорони праці і техніки безпеки, відсутність спеціального одягу, захисних пристроїв, значну забрудненість заводських приміщень. На вимогу ЦК профспілки наркомат чорної металургії СРСР виділив у 1945 р. на поліпшення охорони праці 2910 тис. крб. Профспілковими організаціями і керівництвами підприємств протягом року було освоєно понад 7938 тис. крб. Завдяки вжитим заходам зменшилась чисельність робітників травмованих на виробництві і поліпшилися санітарні умови праці. Коефіцієнт чистоти на металургійних заводах у першому кварталі 1945 р. становив 0,015% у порівнянні з 0,019% відповідного періоду минулого року [16].

Збільшення тривалості робочого дня, виробничих планів і норм у гірничорудній, вогнетривкій та вугільній промисловості вимагали значних коштів для забезпечення безаварійної, безпечної праці трудящих. В умовах війни знайти їх було важко. Недостатнє фінансування заходів для поліпшення охорони праці і техніки безпеки на найбільшому на Уралі – Гороблагодатському руднику, запаси якого становили 80 млн. т високоякісної залізної руди, стало однією з основних причин високої аварійності на підприємстві. Протягом 1942р там трапилася 21 аварія.

Пошук адміністрацією і профспілковою організацією рудника внутрішніх резервів для створення нормальних умов праці приніс позитивні результати. Кращі раціоналізатори, гірники з Криворізького басейну Слесаревський і Бринських налагодили виробництво і реставрацію гумового взуття. Впровадження інших раціоналізаторських пропозицій і винаходів, спрямованих на поліпшення умов

праці, сприяли економії ресурсів підприємства в 1943 р. на суму понад 84 тис крб. [17].

Протягом 1941-1943рр вдалося зменшити коефіцієнт нещасних випадків на підприємствах залізорудної промисловості східних районів. Якщо в 1940р він становив на одну тисячу трудящих 8,5, то в 1941р. – 8,06, 1942р. – 6,29, 1943р. – 5,4. [18].

Занепокоєння профспілкових організацій викликав стан охорони праці і техніки безпеки на рудниках Криворізького басейну. Витрати на ці потреби в 1944р понад 866 тис крб., що становило 101% від запланованих коштів, умови праці гірників не поліпшили. На рудниках і шахтах були відсутні запасні виходи, підйомні машини працювали без автоматичних гальм, не вистачало вентиляційного обладнання, вимірювальної і контрольної апаратури, спеціального одягу та інших захисних пристроїв.

У 1945р. держава значно збільшила кошти на охорону праці гірників Кривбасу. Лише на перший квартал було виділено 746 тис. крб. Але байдужість господарських кадрів, відсутність належного контролю з боку профспілкових комітетів за їх діяльністю стали на перешкоді повного і ефективного використання коштів. В зазначений період було освоєно лише 405 тис. крб. Колективи рудників не отримали необхідного захисного обладнання і матеріалів, спеціального одягу, що призвело до зростання чисельності травмованих робітників [19].

Особливо гостро постала проблема техніки безпеки на підприємствах тих галузей де переважала ручна праця. В 1944 р. на рудниках і заводах вогнетривкої промисловості де працювали 38,8 тис трудящих, з 31,4 тис. робітників були травмовані 642. Втрата днів в результаті тимчасової непрацездатності становила понад 8,9 тис. днів [20].

Рудничні і заводські комітети спілки вжили в 1945р ряд організаційно-технічних заходів спрямованих на ліквідацію зсувів глини, впровадження більш безпечних двоступеневих розробок її потужних пластів висотою 5-6 м, замість одноступеневих, приведення в задовільний стан огорожувального й захисного обладнання і механізмів, настилання помосту, ремонт естакад і поручнів. ЦК спілки робітників вогнетривкої промисловості витратив на охорону праці понад 163 тис крб., замість запланованих 75 тис крб. Але і цих коштів було недостатньо, щоб забезпечити належні умови праці на підприємствах. Стан охорони праці і техніки безпеки на рудниках і заводах залишався незадовільним. В 1945 р. на Костянтинівському вогнетривкому заводі “Червоний Жовтень”, Красногоровському – ім. Леніна, Часів-Ярівському – ім. Орджонікідзе Сталінської області, Первоуральському динасовому заводі і рудниках Волкінського управління Свердловської області, де з 15 тис. працюючих безпосередньо на виробництві були

зайняті 11,9 тис. робітників, трапилося 941 нещасний випадок. Втрата робочих днів із-за тимчасової непрацездатності становила близько 13 тис. ЦК спілки спромігся накласти на адміністрацію підприємств лише штраф загальною сумою понад 47,5 тис крб. [21].

В занедбаному стані перебувала охорона праці і техніки безпеки на підприємствах вугільної промисловості. Адміністрація і профспілкові організації шахт недостатньо уваги приділяли ремонту і своєчасній заміні зношеного обладнання, не боролися з порушниками правил підривних робіт, пильо-газового режиму. На багатьох шахтах не було лазень, пралень та інших побутових приміщень. Переважна більшість шахт не забезпечувалася спеціальним одягом та іншими захисними пристроями. Президія ВЦРПС постановою від 27 червня 1944 р. визнала роботу ЦК спілки робітників кам'яновугільної промисловості східних районів СРСР з охорони праці і техніки безпеки незадовільною [22].

Наприкінці 1944 р. ВЦРПС здійснила масову перевірку стану техніки безпеки на вугільних підприємствах Донбасу і виявила значні недоліки в роботі профспілкових організацій з охорони праці гірників. На шахтах комбінату "Сталінвугілля" постійно порушували встановлені правила безпеки, що спричинило зростання кількості травмованих гірників з смертельними наслідками. Не вистачало механізмів, лісу для кріплення лави, спеціального одягу та іншого захисного обладнання. Така ж ситуація була і на підприємствах інших вугільних комбінатів.

Президія ВЦРПС і ЦК спілки робітників кам'яновугільної промисловості Донбасу вжили ряд організаційних заходів щодо посилення контролю профспілкових організацій за виконанням керівництвом шахт положень колективних угод спрямованих на забезпечення охорони праці і техніки безпеки. ЦК профспілки збільшив штат технічних інспекторів з 23, що працювали в 1943 р., до 34 у другому кварталі 1945 р., громадських інспекторів з 4363 до 6869, сприяв організації роботи 525 комісій профспілкових комітетів шахт і заводів в які увійшли 2839 робітників та інженерно-технічних працівників [23].

Рада народних комісарів СРСР на прохання Президії ВЦРПС і ЦК спілки шахтарів Донбасу виділила кошти для фінансування охорони праці і техніки безпеки у вугільній промисловості України. Було відновлено діяльність Макіївського науково-дослідного інституту з безпеки праці в гірничій промисловості, співробітники якого допомогли шахтарям налагодити роботу 56 довоєнних і створити 8 нових гірничорятувальних станцій, встановити нове обладнання на 60 шахтах, де наявність небезпечної кількості газів і вугільного пилу загрожували вибухами, розпочати запровадження перфораторного буріння із

зволожуванням повітря в лавах, в установленні технічно досконалих вентиляційних систем [24].

Заходи вжиті радянськими, господарськими органами і профспілковими організаціями сприяли зменшенні кількості травм в тому числі з смертельними наслідками: в 1945р на шахтах комбінатів “Сталін вугілля” на 50%, “Ворошиловград вугілля” на 7%, у порівнянні з четвертим кварталом 1944 р. [25].

Для забезпечення дійового і ефективного контролю за станом техніки безпеки і виконання трудового законодавства, з ініціативи ВЦРПС і центральних комітетів галузевих спілок були створені відділи охорони праці в наркоматах озброєння, боєприпасів, авіаційної, хімічної, народвої промисловості, чорної і кольорової металургії. Вони сприяли збільшенні державного фінансування охорони праці і посиленні діяльності профспілок для забезпечення нормальних умов праці мільйонів трудящих. Протягом 9 місяців 1945 р. Харківському тракторному заводу було виділено на охорону праці понад 14 млн. крб. Реалізація коштів дала можливість встановити у цехах підприємства 160 вентиляційних пристроїв, збудувати і обладнати 28 побутових приміщень [26].

ЦК спілки робітників сільськогосподарського машинобудування протягом 1944 р. 15 разів розглядав на президії стан охорони праці на заводах. Контроль за дотриманням техніки безпеки на підприємствах здійснювали 1157 громадських інспекторів і близько 200 цехових комісій. На охорону праці було витрачено понад 20 млн. крб., що сприяло зменшенні травм на виробництві на 20% і втрат днів із-за непрацездатності на 27% у порівнянні з 1943 р. [27].

На підприємствах Української РСР у 1944-1945рр. профспілки намагалися різними організаційно-фінансовими заходами поліпшити охорону праці. Спілки робітників підприємств і установ промислового, комунального та житлового будівництва, лісної, скляної і фарфорової, взуттєвої, м'ясомолочної і холодильної, цукрової промисловості і радгоспів організували роботу понад 1 тис комісій охорони праці, що налічували 5,7 тис членів, близько 3 тис. громадських інспекторів, які слідкували за дотриманням техніки безпеки. За рішенням Наркомату промислового будівництва УРСР від 10 серпня 1945р. робітникам особливо шкідливих професій щоденно видавали 0,5л молока [28]. Але виділених коштів, понад 5,6 млн. крб., на забезпечення належних умов праці було недостатньо. Стан охорони праці і техніки безпеки на заводах і фабриках зазначених галузей промисловості залишався важким. На підприємствах Наркомату промисловості будівельних матеріалів у 1944р для 16 тис робітників виділили всього 2252 комплекти спеціального одягу і 40 пар рукавиць. Адміністрація скляних і фарфорових заводів витратила на забезпечення необхідних умов праці лише 157,8 тис крб. із виділених державою 475 тис крб. [29].

Масове використання праці жінок і підлітків в народному господарстві вимагало від профспілок особливої уваги до забезпечення охорони праці і техніки безпеки на виробництві для цієї категорії трудящих.

На виконання указу Президії Верховної Ради СРСР “Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і самотнім матерям, посилення охорони материнства і дитинства, про запровадження почесного звання “Мати – героїня”, ордену “Материнська слава” і медалі “Медаль материнства” від 8 липня 1944 р., Президія ВЦРПС 14 липня ухвалила відповідну постанову, якою зобов’язала центральні, республіканські, фабрично-заводські і місцеві комітети запровадити постійний контроль за виконанням положень законів про робочий день вагітних жінок. Адміністрації підприємств і установ заборонялося залучати їх до понаднормової праці і роботи в нічний час. Жінкам, які мали дітей до 8-річного віку, надавалися щотижневі гарантовані дні відпочинку [30].

XIII пленум ВЦРПС у березні 1945 р. зобов’язав профспілкові організації здійснювати ретельний контроль за переведенням вагітних жінок на легку роботу з збереженням середньої заробітної плати, забезпечити їм належні санітарно-гігієнічні умови праці і побуту, обладнати кімнати для годування немовлят, а також значно розширити мережу дитячих садків і ясел [31].

Державні органи і профспілки приділяли увагу забезпеченню безпечних умов праці підлітків на виробництві. РНК СРСР 5 березня 1944 р. прийняла постанову “Про надання у воєнний час підліткам, які молодші 16 років щотижневого дня відпочину і відпусток”, якою зобов’язала керівництво підприємств, будов і установ надавати підліткам, які працюють в народному господарстві, гарантований день відпочинку щотижня і чергову 12-денну відпустку [32]. На виконання рішення уряду, ВЦРПС створив при відділі охорони праці сектор і запровадив посади інспектора з охорони праці підлітків у 98 центральних комітетах профспілок. В серпні Президія ВЦРПС схвалила “Положення про громадського інспектора з охорони праці підлітків”, де були визначені основні напрямки роботи профспілок у забезпеченні виконання трудового законодавства щодо підлітків зайнятих в народному господарстві, а фабрично-заводські і місцеві комітети були зобов’язані провести вибори громадських інспекторів на підприємствах [33].

Комісії та інспектори з охорони праці підлітків здійснювали контроль за організацією і проведенням виробничо-технічного навчання, зростанням їх професійної кваліфікації, дотриманням тривалості робочого дня, забезпеченням безпечних умов праці і медично-санаторного обслуговування. Робітникам-підліткам надавалася відпустка, переважно, влітку.

У надзвичайно важкі роки війни, в умовах командно-адміністративного керівництва економікою профспілки домоглися поліпшення умов праці і техніки

безпеки на виробництві. Кількість травм отриманих робітниками на підприємствах зменшилися в 1944 р. у порівнянні з 1943 р. на 14,8%, а у 1945 р. – ще на 8%.

В 1945 р. 207 тис громадських інспекторів, проти 83 тис. у 1944 р., 169 тис. профспілкових активістів комісій охорони праці фабрично-заводських і місцевих комітетів, проти 106 тис. у 1944 р. здійснювали контроль за дотриманням адміністрацією підприємств трудового законодавства.

Щорічно зростало державне фінансування охорони праці. Якщо в 1944 р. воно становило 370 млн. крб., то в 1945-560 млн. крб. [34]. Це були мізерні кошти. Вони становили в 1945 р. близько 21 крб. з розрахунку на одного працюючого [35]. А в попередні роки війни ще значно менше.

Величезні потреби діючої армії і тилу в озброєнні, одягу, взуття, продуктах харчування вимагали напруженої безперервної праці десятків мільйонів робітників, більшість яких була низької кваліфікації. За умов переважання ручної праці, недостатнього рівня технологічних процесів в багатьох галузях виробництва, постійних перебоїв з постачанням сировини, матеріалів і комплектуючих частин та механізмів, адміністрація йшла на порушення техніки безпеки, щоб за будь-якої ціни виконати виробничий план.

Радянська держава, в умовах жорсткої війни з фашисткою Німеччиною, а також за своєю сутністю програмувала масові порушення техніки безпеки і трудового законодавства і перекладала відповідальність за них на профспілки.

Профспілки разом з керівництвом підприємств змушені були приховувати від партійних, радянських органів і громадськості численні аварії на виробництві, пов'язані з ними травми і хвороби. Внаслідок захворювань і травм з виробництва в окремих галузях щорічно вилучалася така кількість трудящих, що дорівнювала потенціалу колективів підприємств.

Фабрично-заводські і місцеві комітети в умовах повного панування державної власності, командно-адміністративної системи управління економікою і поступового одержавлення профспілок виконували, по суті, функції державних представників на підприємствах і в державних установах.

Наділивши профспілки досить широкими владно-правовими повноваженнями у справі контролю за дотриманням трудового законодавства і техніки безпеки в народному господарстві, держава поклала на них і керівництво підприємств спільну відповідальність за виконання виробничих планів. Таким чином вона практично унеможлиблювала дійсне і ефективне виконання профспілками переданих державою функцій.

Наслідки такої форми профспілкового контролю за дотриманням трудового законодавства і техніки безпеки в народному господарстві періоду Другої світової війни були не втішними.

Література

1. ДАРФ, ф. 5451, оп. 22, спр. 616, арк. 45-48.
2. История профсоюзов СССР, Ч. 2, С. 14; ЦДАВО України, ф. 2848, оп. 1, спр. 14, арк. 85.
3. ЦДАВО України, ф. 2848, оп. 1, спр. 14, арк. 42-43.
4. Там же, ф. 2569, оп. 1, спр. 31, арк. 15.
5. Комуніст, 1941, 22 лютого.
6. Слущкий А., Сидоренко В. Профсоюзы Украины после победы Великого Октября, – 138 с.
7. История Украинской ССР, Т. 7, – 572 с.
8. ЦДАВО України, ф. 2684, оп. 3, спр. 4, арк. 108.
9. КПСС в резолюциях., Т. 7, – 41 с.
10. Белоносов И.И. Советские профсоюзы в годы войны, – 129 с.
11. В помощь фабрично-заводским и местным комитетам, – 1944. – № 1-2. – С. 38-39.
12. Гайсенюк Н. Тридцатилетие инспекции труда в СССР. – Профессиональные союзы. – 1948. – № 6. – 20 с.
13. ЦДАВО України, ф. 2384, оп. 3, спр. 4, арк. 45.
14. Белоносов И.И., Русинов В.А. Победа ковалась в тылу, – 198 с.
15. ДАСО, ф. 841, оп. 1, спр. 154, арк. 152, 154; спр. 443, арк. 237; спр. 840, арк. 7.
16. ЦДАВО України, ф. 4957, оп. 1, спр. 17, арк. 141-142; ЦДАГО України, ф. 1, оп. 18, спр. 415, арк. 88.
17. ЦЗІВДНІЄ, ф. 4, оп. 37, спр. 125, арк. 2-3; ДАСО, ф. 834, оп. 1, спр. 696, арк. 57.
18. ДАСО, ф. 834, оп. 1, спр. 232, арк. 60.
19. ЦДАВО України, ф. 4957, оп. 1, спр. 13, арк. 102.
20. Там же, ф. 2759, оп. 1, спр. 43, арк. 83.
21. Там же, спр. 50, арк. 4,36,42-43, 48-49, 90-92.
22. Там же, ф. 2684, оп. 3, спр. 4, арк. 11.
23. ДАРФ, ф. 5451, оп. 25, спр. 624, арк. 21, 126; оп. 27, спр. 169, арк. 18.
24. Белоносов И.И. Советские профсоюзы в годы войны, с. 130; Чернега П.М. Назв. праця, – 143 с.
25. ДАРФ, ф. 5451, оп. 25, спр. 624, арк. 21; оп. 27, спр. 165, арк. 18.
26. ЦДАВО України, ф. 2597, оп. 1, спр. 100, арк. 42, 46, 48.
27. Там же, ф. 4957, оп. 1, спр. 27, арк. 14.
28. Там же, ф. 2684, оп. 3, спр. 4, арк. 101.

29. Там же, ф. 4957, оп. 1, спр. 5, арк. 126; спр. 10, арк. 46; спр. 14, арк. 26, 38; спр. 17, арк. 45, 50; спр. 13, арк. 63; ЦДАГО України, ф. 1, оп. 18, спр. 408, арк. 169; спр. 410, арк. 109; спр. 413, арк. 66, 165; оп. 46, спр. 414, арк. 94.

30. Труд, 1944, 21 июля.

31. В помощь фабрично-заводским и местным комитетам, 1945, № 3. Приложение к журналу.

32. Решение партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917-1967). – Москва, 1968. – Т. 3 – 194 с.

33. Труд, 1944, 13 сентября; В помощь фабрично-заводским и местным комитетам. – 1944. – № 9. – 38 с.

34. Гайсенюк Н. Тридцатилетие инспекции труда в СССР. – Профессиональные союзы. – 1948. – № 6. – 20 с.

35. Там же; Чадаев Я.Е. Экономика СССР в годы Великой Отечественной войны, – 413 с. Підрахунки автора.